

iz naših knjižnica

Uređuje: Danko Škare

60 godina Knjižnice IRB

J. Stojanovski

Institut Ruđer Bošković, Bijenička 54, Zagreb

Nekada se važnost jedne knjižnice mjerila veličinom njezinih zbirki, dok se danas mjeri kvalitetom organizacije i lakoćom dostupnosti informacija koje su uglavnom u digitalnom obliku. I nekada i danas Knjižnica Instituta Ruđer Bošković ponosno nosi ulogu najznačajnije prirodosnanstvene knjižnice u Hrvatskoj. Prije je to bilo zbog kvalitete i opsega njezinih zbirki, a danas je to zbog spremnosti kojom prihvaća promjene, te s time u skladu neprestano razvija jedinstvene, vrijedne i uvijek nove usluge.

Prostor

Tijekom cijele svoje povijesti Knjižnica IRB-a je bila dislocirana na nekoliko lokacija. Prva lokacija Knjižnice IRB-a bila je na stotinjak kvadrata 1. kata I. krila. Ugodan prostor, opremljen drvenim policama, trima velikim stolovima za rad i učenje i ugodnom garniturom za odmor ili čavrljanje, ostao je u potpunosti sačuvan od vremena kada su ga ranih pedesetih osmislili arhitekt Kazimir Ostrogović i njegovi suradnici sve do današnjih dana. Godine 1958. knjižnica je proširena na prostor u III. krilu, a 1970. organizacijski je Knjižnici IRB-a pridružena i bogata knjižnica rovinjskog zavoda.¹ Nakon niza godina borbe s nedostatnim prostorom, nakon što je 1988. izgrađeno novo V. krilo, Knjižnica IRB-a je 1994. uselila u novi reprezentativni prostor od 400 m². Posljednja lokacija je Arhiv Knjižnice IRB-a u adaptiranom podrumu I. krila.

Dislociranost ima nedostataka koje su uglavnom vezane uz organizaciju poslovanja. S druge strane prednost je što su zbirke razmještene tako da budu blizu korisnicima: u I. krilu je građa iz područja fizike, matematike, elektronike i računarstva, u III. krilu stoji građa iz kemije i srodnih znanosti, a u V. su krilu zastupljena područja biologije i medicine.

Organizacija

Knjižnica IRB-a je dugo godina djelovala u sklopu Službe dokumentacije, zajedno s ostalim službama koje su se mijenjale tijekom vremena: Službom interne dokumentacije (evidencija nabavki i raspačavanja separata), Službom izdavačke djelatnosti (izdavanje godišnjih izvještaja, Vijesti Instituta Ruđer Bošković, zbornika skupova i sl.), Prijepisom (disertacije, magisteriji, elaborati, referati, dopisi i sl. uglavnom na matrice), (Centralnim) Fotolaboratorijem (izrada diapozitiva, mikrofilmova, fotografija i fotokopija) i Pogonom za ofsetni tisak (tiskanje disertacija i magistarskih radova, skripata, tiskanica, izvještaja i sl.).

Godine 1994. Knjižnica postaje samostalna ustrojbeno jedinica.

Zbirke

Dugi niz godina Knjižnica IRB-a ponosila se zbirkom knjiga s više od 30 000 naslova, velikom zbirkom časopisa s preko 2000 naslova, kao i zbirka s nekoliko stotina disertacija i magistarskih radova. Od 1962. do 1982. knjižnica je godišnje prosječno nabavljala oko 500 – 700 knjiga i pretplaćivala između 400 i 700 naslova časopisa. Osim kupnje, u izgradnji svojih zbirki, Knjižnica IRB se oslanjala na razmjenu i darove. Osamdesetih godina se bilježi značajan pad u nabavci, a pojavom digitalne građe devedesetih godina opet dolazi do porasta. Osim tiskanoj građi, danas korisnici imaju pristup ka oko 20 000 e-časopisa, nizu interdisciplinarnih i tematskih baza podataka, sve većem broju e-knjiga kao i drugim oblicima digitalne građe.

Informacijske tehnologije (IT)

Nekada su značajne nabavke bile uređaji čije postojanje danas niti ne pamtimo. Tako je npr. 1967. nabavljen stroj za ofsetni tisak kojim se omogućilo tiskanje oko 600 000 kopija godišnje, a 1970. nabavljen je novi Xeroxov stroj za fotokopiranje kojim su se koristili svi djelatnici Instituta kopirajući na njemu godišnje između 250 i 300 tisuća kopija. No značajne su se promjene u poslovanju Knjižnice IRB-a dogodile tek kada je u Knjižnicu IRB-a stiglo prvo računalo 1988. i prvi server 1994. Knjižnica IRB-a je među prvima u Hrvatskoj shvatila važnost i mogućnosti primjene novih tehnologija u razvoju svojih usluga te potrebu stalnog mijenjanja u skladu s korisničkim potrebama.

Kratka kronologija zbivanja vezanih uz nove informacijske tehnologije (IT) i njihovu primjenu u Knjižnici IRB-a izgleda ovako:

- 1978. započela je **računalna obrada časopisa**, u suradnji s Referalnim centrom za potrebe skupnog kataloga serijskih publikacija;
- 1981. uspostavljamo **automatiziranu posudbu** preko bušenja kartica – podaci se nose na obradu u Sveučilišni računski centar SRCE;
- 1988. Knjižnica IRB-a dobiva na poklon **prvo stolno računalo** (posredstvom SIZ-a za znanost Hrvatske), započinjemo s računalnom obradom knjiga (ISIS) i nabavljamo bazu podataka **Current Contents** na disketama;
- 1989. kataložni listići se tiskaju putem računala;
- 1992. **Internet u Knjižnici IRB-a**, prvi mrežni katalog Knjižnice IRB-a, **prvi skupni katalog online** desetak hrvatskih knjižnica putem protokola Gopher i preglednika Lynx,² prije pojave WWW-a;

¹ Rovinjska knjižnica osnovana je davne 1911. godine kao dio Instituta u Rovinju. Već u početku je imala 3000 knjiga i 20 časopisa, a njezin bogati fond premeštan je u Italiju tijekom obaju svjetskih ratova.

² Koliko je Knjižnica bila napredna, pokazuje i činjenica da je te iste godine prvi put pušten u rad Lynx (University of Kansas).

- 1993. samostalno razvijamo Sand, program za računalnu obradu serijskih publikacija;
- 1994. Knjižnica IRB-a dobiva **prvi server** Sun Classic kao poklon njemačke Vlade – ime je dobio po najstarijoj babilonskoj knjižnici u Nippuru (nippur.irb.hr);
- 1994. kao prva knjižnica u Hrvatskoj Knjižnica IRB-a je izradila svoje **prve mrežne stranice**;
- 2002. razvijamo vlastitu mrežnu aplikaciju za međuknjižničnu posudbu pod imenom Sustav elektroničke narudžbe dokumenata – **SEND** preko kojeg je korisnicima olakšana *online*-narudžba građe koja im nije dostupna u Knjižnici IRB-a. Preko iste aplikacije i druge knjižnice naručuju građu koju Knjižnica IRB-a posjeduje;
- 2005. uvodimo **Wiki** u poslovanje i primjenjujemo ga za izradu dokumenata, planiranja aktivnosti i sl.;
- 2006. počinjemo upotrebljavati *open source*-alat **KOHA**, koji podržava cjelovito knjižnično poslovanje. Knjižnica je primjenom Kohe dobila kvalitetnu programsku podršku svojem poslovanju (nabavi, obradi i posudbi građe) te kvalitetan i multifunkcionalan mrežni katalog (<http://katalog.irb.hr>);
- 2007. počinjemo objavljivati **Blog Knjižnice IRB** putem kojeg obavještavamo korisnike o novostima i zanimljivostima iz Knjižnice IRB-a, kao i iz svijeta znanosti, kulture i tehnike;
- 2009. koristimo društvene mreže **Facebook i Twitter** za informiranje korisnika i promociju Knjižnice.

Knjižnica IRB-a sasvim zaslužio slovi unutar hrvatske akademske i istraživačke zajednice kao vodeća u primjeni novih tehnologija u knjižnici. Često smo prvi u Hrvatskoj iskoristili prednosti novih tehnologija, koje su unaprijedile naše osnovne djelatnosti i omogućile nam razvoj novih.

Informacijski servisi

Kroz razvoj mrežnih informacijskih servisa Knjižnica IRB-a ponudila je svoje usluge cijeloj akademskoj i istraživačkoj zajednici, te u potpunosti izašla izvan zidova instituta. Prvi projekt koji smo pokrenuli uz potporu tadašnjeg Ministarstva znanosti i tehnologije bio je usmjeren na poticanje suradnje među knjižnicama i osuvremenjavanju poslovanja primjenom novih tehnologija. Ostali su projekti koje smo pokrenuli usmjereni mahom na organizaciju informacija, područje u kojem smo suvereni i kompetentni. Neki su informacijski servisi aktivni još i danas, dok su neki bez nužne financijske podrške neaktivni.

Kronološki prikaz informacijskih servisa na kojima se radilo proteklih 20-ak godina izgleda ovako:

Sustav znanstvenih informacija – SZI (1994. – 2004.)

<http://www.szi.hr>

SZI u početku objedinjuje rad 17 visokoškolskih i specijalnih knjižnica, a nekoliko godina kasnije 120 knjižnica. Radi se na opremanju i umrežavanju knjižnica, računalnoj obradi, skupnim katalogima, razvoju novih usluga, izobrazbi itd. Projekt je uspješno radio deset godina. SZI je dobar primjer kako sustavna potpora može djelovati motivirajuće na knjižnice, povećati kvalitetu usluga koje nude, a time povećati važnost i ugled knjižnica unutar vlastitih ustanova kao i unutar područja u kojem djeluju.

Centar za online-baze podataka (1995. – danas)

<http://www.online-baze.hr>

Osnovna zadaća Centra je osiguravanje pristupa najvažnijim svjetskim bazama podataka i e-časopisima. Centar posreduje između Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa kao financijera i akademske i istraživačke zajednice kao korisnika, nastojeći osigurati da se nabavljene baze podataka i zbirke *online*-časopisa upotrebljavaju što učinkovitije te da istraživači, nastavnici i studenti imaju na raspolaganju informacije koje su im neophodne u njihovom radu.

Hrvatska znanstvena bibliografija – CROSBİ (1997. – danas)

<http://crosbi.znanstvenici.hr>

Digitalni repozitorij CROSBİ od 1996. prikuplja bibliografske podatke o publikacijama koje su napisali hrvatski znanstvenici. Repozitorij trenutačno sadrži više od 280 000 bibliografskih zapisa (u prosjeku se unose podaci o 20 000 novih radova godišnje). CROSBİ služi i kao repozitorij otvorenog pristupa (A) za više od 6 000 publikacija s cjelovitim tekstom. Zapisi CROSBİ jednoznačno su pridruženi matičnom broju znanstvenika, instituciji, znanstvenom projektu i znanstvenom području, što daje velike mogućnosti pretraživanja i pregledavanja. Podaci pohranjeni u bazi podataka upotrebljavaju se, osim za potrebe redovitih godišnjih izvješća MZOŠ-a, kao potpora radu prosudbenih skupina, za potrebe napredovanja u zvanjima, izradu tekućih (*on-demand*) bibliografija pojedinih ustanova, projekata i znanstvenika i dr. Posebnost ove bibliografije osiguravaju znanstvenici koji podatke o svojim radovima unose kontinuirano, često čak i prije nego što je rad objavljen, što osigurava ažurnost baze podataka.

Tko je tko u Hrvatskoj znanosti (2002. – danas)

<http://tkojetko.znanstvenici.hr>

Tko je Tko u hrvatskoj Znanosti na jednom mjestu prikuplja pažljivo strukturirane podatke o hrvatskim znanstvenicima. Trenutačno se u ovoj bazi podataka nalaze detaljne informacije o više od 7 000 hrvatskih znanstvenika te osnovne informacije o više od 20 000 hrvatskih znanstvenika. Ovaj informacijski servis nastoji promovirati hrvatske znanstvenike u zemlji i inozemstvu te poboljšati komunikaciju i razmjenu informacija među samim znanstvenicima.

Korisnici bazu podataka Tko je tko u hrvatskoj znanosti mogu konzultirati ukoliko npr. traže suradnika na projektu, ukoliko ih zanima biografija ili bibliografija nekog znanstvenika/ce, ukoliko traže kolegu srodnih znanstvenih interesa ili ih zanima tko je ekspert unutar određenog uskog znanstvenog područja i sl. Ovaj servis omogućuje znanstvenicima da sve relevantne informacije o sebi pohrane na jedno mjesto, gdje će onda jednostavnim "klikom" moći generirati *curriculum vitae* (CV) za različite potrebe.

Electronic Journals Online Library – EJOL (2002. – 2003.)

<http://ejol.irb.hr>

Baza podataka EJOL zamišljena je tako da osigurava podatke o svim relevantnim časopisima, kako njegovoj tiskanoj, tako i digitalnoj inačici. Osim podataka o časopisu i knjižnici koja ga pretplaćuje, korisnik raspolaže podacima o dostupnosti cjelovitih tekstova, indeksiranosti u Current Contentsu i drugim bazama podataka i dr. EJOL sadrži informacije o preko 6800 e-časopisa.

Znanstvene informacije na dlanu – ZIND (2003. – 2004.)

<http://zind.szi.hr>

Informacijski servis koji smo razvili u suradnji s drugim knjižnicama zamišljen je kao tematski portal putem kojeg bi znanstvenici pristupali odabranim i najkvalitetnijim informacijama iz svog znanstvenog područja.

Web malih knjižnica (2003. – 2004.)

<http://knjiznice.szi.hr>

"Malim" fakultetskim i specijalnim knjižnicama koje najčešće imaju samo jednog zaposlenika osigurana je mrežna platforma za jednostavnu izradu mrežnih stranica knjižnice. Sustav je napravljen tako da se njime može koristiti lagano i bez znanja HTML-a, a informacije su organizirane pregledno.

Hrvatski znanstveni portal (2006. – 2007.)

<http://www.znanstvenici.hr>

Na inicijativu MZOŠ izradili smo portal koji povezuje sve raspoložive informacije o znanosti, znanstveno-istraživačkim projektima i znanstvenicima i osigurava pristup kroz zajedničko sučelje.

Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske – HRČAK

(2006. – danas)

<http://hrcak.znanstvenici.hr>

U suradnji sa Sveučilišnim računskim centrom (SRCE) i Hrvatskim informacijskim i dokumentacijskim društvom (HIDD) izrađen je 2006. središnji portal hrvatskih znanstvenih časopisa. HRČAK nudi pristup k 222 digitalne inačice hrvatskih znanstvenih i stručnih časopisa koji slijede inicijativu otvorenog pristupa (OA) i podupiru razmjenu meta-podataka prema protokolu OAI PMH (Open Access Initiative Protocol for Metadata Harvesting).

Primarni cilj projekta HRČAK je brojnim hrvatskim izdavačima znanstvenih i stručnih časopisa osigurati mrežni alat za izradu digitalne inačice časopisa. Trenutačno HRČAK sadrži više od 54 000 članaka s cjelovitim tekstom koje redovito preuzimaju i mnogi drugi tematski i interdisciplinarni OA-repozitoriji (OALster, Base, Google Scholar, Scopus itd.). Osigurana je također podrška za uredničke procese implementacijom Open Journal Systema (OJS), tako da je cijeli urednički proces od primitka rada, preko recenzije, komunikacije s autorom, lekture, korekture, te na kraju objavljivanja, moguće provoditi primjenjujući najsuvremenije tehnologije.

ŠESTAR (2006. – 2007.)

<http://sestar.irb.hr>

ŠESTAR je zamišljen je kao interaktivna baza podataka znanstvenih instrumenata, s njihovim detaljnim opisima, tehničkim specifikacijama, statusom, kontakt-osobama i dr., smještenih pri znanstvenim, istraživačkim i visokoškolskim ustanovama u RH, čiju nabavku je ponajprije financiralo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa. Informacije o postojećim znanstvenim mjernim instrumentima uveliko će unaprijediti primjenu postojećih instrumenata te suradnju među znanstvenicima.

Za svaki instrument postojat će detaljno razrađen bibliografski opis s vezama na fotografije, grafičke prikaze, dodatne opise, raspoložive priručnike i upute kao i druge informacije. Razvijeno sučelje omogućit će kvalitetno pregledavanje instrumenata (prema vrsti, funkcijama, području primjene, ustanovi i dr.) kao i pretraživanje (jednostavno i napredno). Među očekivane rezultate spadat će i forum na kojem će se voditi diskusije vezane uz znanstvenu opremu te pomoć i upute koje će služiti u edukativne svrhe. Na ovom bi servisu tek trebalo poraditi i napuniti ga podacima, prethodno osiguravši osnovnu potporu.

Pretraživač elektroničkih izvora online – PERO (2008. – danas)

<http://knjiznica.irb.hr/pero>

PERO osigurava jednostavan pristup e-časopisima kojima korisnici imaju osiguran pristup putem pretplata. U bazi podataka je 25 000 časopisa, a do pojedinih radova se dolazi u dva "klikla".

Nove aktivnosti

Knjižnica IRB pokreće i niz aktivnosti kojima želi potvrditi vlastitu viziju razvoja. Te su aktivnosti usmjerene na nekoliko žarišta:

1. izobrazba

a. Knjižnica IRB-a pokreće redovite mjesečne **Kolokvije Knjižnice IRB-a** (1999. – danas) s tematikom od knjižničarskih tema, preko informacijskih tehnologija do znanstveno-popularnih i putopisnih predavanja. Kolokviji Knjižnice se uspješno održavaju već 11. godinu za redom.

b. Kratki edukacijski knjižnični seminari – **KEKS seminari** (2002. – danas) za djelatnike Instituta. KEKS-i se sastoje od kratkih 45-minutnih predavanja i 1,5-satnih radionica, a održavaju se u manjim grupama polaznika. Ukupno su održane 24 pojedinačne radionice/predavanja, kojima je prisustvovalo oko 150 djelatnika IRB-a, mahom znanstvenih novaka i mladih istraživača.

2. prikupljanje, obrada, organizacija i pristup digitalnoj građi Instituta

a. Institucijski repozitorij IRB-a (2007. – danas) zamišljen je kao alat za pohranu cjelokupne produkcije Instituta kao i dokumentarne građe;

b. Fotogalerija IRB-a je kao potprojekt Institucijskog repozitorija objavljena 2010. Fotogalerija sadrži više od 10 000 digitalnih fotografija (većim dijelom digitaliziranih) organiziranih unutar 157 albuma i 10 kategorija. Novo u fotogaleriji je što korisnici Knjižnice, tj. djelatnici Instituta putem mreže pomažu opisati pojedine fotografije.

3. prosudba kvalitete znanstvene publicistike

a. vrlo rano smo prepoznali važnost **bibliometrije** i korisnicima ponudili cijeli niz usluga vezanih uz izdavanje potvrda o indeksiranosti i citiranosti radova i sl. Knjižnica redovito izrađuje i bibliometrijske analize za potrebe Instituta.

b. 2007. izradili smo **bazu podataka radova objavljenih s IRB-ovom adresom** u časopisima koji su indeksirani u bazi podataka Web of Science. U sljedećem razdoblju planira se nadopuna podacima iz drugih baza podataka kako bi se osigurala cjelovitost.

Knjižnica IRB-a se svojim radom i inovacijama kroz povijest istaknula u hrvatskoj knjižničarskoj zajednici kao vodeća knjižnica. Rezultate svojeg rada i pritom stečena iskustva uvijek je nesebično dijelila s ostalim knjižnicama i kolegama te na taj način doprinosila razvoju hrvatskog knjižničarstva. Zbog toga Knjižnica danas uživa velik ugled među strukom u Hrvatskoj, ali i šire.

Sigurna sam da će Knjižnica IRB-a ostati moderna i nemirna, stalno u potrazi za novim i boljim rješenjima, istodobno čuvajući sve tradicionalne vrijednosti knjižnica. Dinamičan tim Knjižnice IRB-a, s motiviranim djelatnicima uvijek spremnim na pomoć, sigurno to obećava.